

Бронзов медальон от Велики Преслав

ЖИВКО АЛАДЖОВ

Национален археологически институт с музей, Българска академия на науките, ул. „Съборна“ № 2,
София 1000; zh_aladzhov@abv.bg

В памет на Ирина Щерева – добрият човек и колега!

A Bronze Pendant from Veliki Pleslav

Zhivko Aladzhov

National Institute of Archaeology with Museum, Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, Bulgaria;
zh_aladzhov@abv.bg

ABSTRACT

In memoriam of Irina Shtereva – a good person and colleague

This article presents a pendant discovered during the archaeological excavations at a site named “Street“, situated to the south of the Bishop’s Residence.

The pendant is made from bronze with high content of zinc, which gives the artifact a golden color. The pendant has two faces. It is a round plate with a diameter of 19 mm thickness of 1 mm. The two sides of the plate have a pearl ring in a high relief on the edge. Two pairs of opposite rings were together with the round pendant. The rings are part of the hinge by which the pendant attaches to other plates. Together with the hinges, the maximum width is 27 mm and the maximum weight is 4.01 g.

The Crucifixion of Jesus in relief is represented on the obverse of the pendant. The head is depicted *en face*, the eyes are large and the beard is long. A halo is schematically marked by short strokes on both sides of the head. The arms are spread horizontally, and the palms are disproportionately large in relation to the body.

The Virgin with a head covered with a *maphorion* is represented on the reverse. Her arms are bent at the elbows and raised in a prayer – Oranta pose. Her palms are enlarged, similarly to these of the figure on the obverse, and have three fingers. The representations are schematic and roughly made, with unnaturally enlarged details.

An *encolpion* cross, a small bell and an appliqué were discovered together with the pendant. Together with the pendant, they are dated back to the late 10th – early 11th century.

Keywords: Early Middle Ages, Veliki Preslav, Medallion

Настоящото съобщение разглежда един медальон открит при разкопките на обект „Улица“ – южно от Патриаршията. Проучванията на обекта продължиха в продължение на десетина години и основните резултати са публикувани (Аладжов 2011, 414-415; Аладжов 2012, 400-402; Аладжов 2014, 466-468; Аладжов, Василев 2015, 613-616). Както вече съм отбелязвал, средновековната улица южно от Патриаршията е основното свързващо звено между южната порта на вътрешния град на Велики Преслав с дворцовите комплекси и Патриаршията и това я определя, като главна артерия в средновековен Преслав. Установено бе, че тази „артерия“ съществува в продължителен период от време IX – XI в., през което претърпява корекции

Обр. 1. Материалите, веднага след тяхното откриване

Fig. 1. The artifacts, immediately after their discovery

на трасето, на градежа, както и промяна на техническите параметри – ширина, дълбочина на вкопаване в терена и др. При археологическите проучвания, с проследяване останките от улицата с нейните отклонения се разкриха различни по големина и устройство сгради, които са били разположени покрай нея и са пряко свързани с нейното съществуване. Днес е трудно да се определят техните функции, но на базата на археологическите податки на терена и откритите артефакти може да се предположи с голяма степен на увереност тяхното предназначение. В един участък от улицата през годините на проучване се откриха различни материали с висока художествена стойност, златни предмети, златна монета, различни по вид кръстове и части от църковна утвар и др. (Аладжов 2011 а, 82-83; Аладжов 2012 а, 58-59; Аладжов 2014 а, 27; Аладжов 2015а, 41-42; Аладжов 2016, 241-245). Прегледът на резултатите на терена са основание да предположи, че проследената най-масивна верижна сграда в проучвания участък е била със специално предназначение. Тя най-вероятно е представлявала *Skeuophylakion* – задължително хранилище за даровете на църквата, за църковни съдове, богослужебни дрехи, книги и др. Това е и мястото за поднасяне на дарове на висшия клир и неговото близко обкръжение (Сорочан 2005, 718, 776). До сега в Преслав не са идентифицирани помещения с подобни функции, но тяхното съществуване е исторически обосновано. Наличието на подобно помещение разположено до средновековната улица през X век се подкрепя и от някои археологически данни. Напълно е възможно, а и материалите го потвърждават, че през първата половина на XI в., то да продължава да съществува, може би не в първоначалния си вид, но с подобно предназначение.

През 2011 г., на обекта в периметъра, където вероятно е бил разположен *Skeuophylakion*-ът, бе открит медальон, заедно с един енкалпион, камбанка и бронзова апликация (обр. 1). Разнородни по характер и предназначение, откритите заедно материали помагат при техния анализ и датировка (Аладжов 2012 а, 58-59).

Медальонът¹ (обр. 2) е изработен от бронз, в чистото съдържание има доста голям процент цинк, което предава на паметника златист цвят. Медальонът е с две лица и представлява кръгла

¹ ПИН 170/2009 г.

Обр. 2а, б. Бронзов медальон (лице-опako)
Fig. 2a, b. Bronze pendant (obvers and reverse)

Обр. 3а, б. Бронзов енкoлпиoн (лице-опako)
Fig. 3a, b. Bronze *encolpion* (obvers and reverse)

плочка с диам. 19 мм и деб. 1 мм. Двете страни на плочката са обградени по ръба със зрънчест кръг с подчертан релеф, който прави гурта назъбен. Срещуположно има по една двойка халкички, технологично излети заедно с кръглата плочка. Те са част от шарнира, чрез който плочката се съединявана с други такива. Максималната ширина с шарнирите е 27 мм, а теглото 4,01 г.

Върху лицето на медальона е представено в релеф Разпятието на Христос. Прави впечатление, че образът е предаден в размер $\frac{3}{4}$ от тялото, някъде до колената. Горната част на тялото е открита, от кръста на долу със седем отвесни линии са подчертани гънките на евентуален

колобиум или препаска. Главата е насреща с подчертани очи и издължена с брада, а от лявата и дясната страна и над нея чрез къси черти е маркиран съвсем схематично нимб. Ръцете са разперени хоризонтално и са с несъразмерно едри длани спрямо пропорциите на тялото. Те са обърнати насреща, като дясната ръка е с 5 пръста, а лявата с три, неестествено удебелени, като заемат пространството между двата шарнира.

Върху обратната страна е представена Богородица, на която главата е забулена с мафорий, надиплен от кръста надолу и предаден чрез осем вертикални гънки (линии). Ръцете ѝ са свити в лактите, вдигнати са за молитва – поза Оранта, като и тук дланите са уголемени и са с по три пръста.

Рисунъкът на изображенията е твърде груб и схематичен, с неестествено уголемени детайли. За разлика от енкалпионите, където рисунъкът е по-фин и пластичен, върху медальона преобладава наивистичен подход на гравюра, който не отчита конкретни пропорции, а разчита на цялостната визуализация на образа.

Относно функциите на този медальон може да има различни догадки. Едната е, че той е бил част от гривна или огърлица, за което подсказват шарнирите, чрез които са били свързани отделните плочки (детайли), които за съжаление не са запазени. Подобно свързване с шарнир е известно при част от огърлица (гривна?) открита през средата на XIX в. в Киев², съставена от златни плочки с различни изображения на птици и геометрични орнаменти изработени чрез техниката на клетъчния емайл (Evans, Wixom 1997, 312-313, no. 213 a, b). Подобно свързване на повече елементи в различни представителни бижута е не само по-сигурно като сглобка и би издържало на някакво силово въздействие, а е и по-красиво.

Друго предположение е, че това е част от украсата на *polykandelon*, каквито примери има от Византия от VI – XIV в. (Papanikola-Bakirtzi 2002, 284, no. 297; Evans 2004, 125, no. 60). Двустранното изображение на медальона в този случай го прави видим от различни позиции, заемани от вярващите в храма и засилва ефекта от религиозните обреди в него. При това приложение, също е важно окачването чрез шарнири, тъй като придържането на висящи елементи предполага издържането на по-голяма тежест. Ако се приеме този вариант на използване, със сигурност е имало други медальони от този или друг вид, с подобни изображения. И при двете приложения, двулицевият медальон е важно свързващо звено между отделните елементи.

За сега подобен паметник от България не ми е известен и по тази причина датировката на паметника се опира на косвени доказателства, като изображенията върху енкалпионите и други паметници от Преслав. Затова считам, че той може да се отнесе в периода края на X – XI век.

Заедно с медальона бе открит и един кръст енкалпион-реликвиар (обр. 3). Той е изработен от медна сплав, чрез отливане. Височина – 39 мм, ширина – 22 мм, дебелина – 6 мм. Затворен³. Кръстът е с издължена долна част на вертикалното рамо и разширение в краищата на хоризонталните рамене. Двете части са съединени с шарнири и халка за окачване. На лицевата страна релефно е представено Разпятието на Христос. Той е облечен в колобиум, чиито гънки са подчертани с три отвесни линии. Главата му е издължена, с голямо чело, заобиколена е с голям нимб. Ръцете са с несъразмерно големи длани, стъпалата са събрани, обърнати в противоположни посоки. На обратната страна е изобразена Богородица, облечена в дълъг хитон, чийто гънки са отбелязани отново с отвесни линии. Ръцете ѝ са свити в лактите, вдигнати са за молитва, като и тук дланите са уголемени.

Този вид кръстове с Разпятие Христово и Богородица Оранта са подробно разгледани в корпуса на Л. Дончева-Петкова (Дончева-Петкова 2011, 396-399), като са датирани в периода края на X – XI век. Екземплярът от Велики Преслав максимално се доближава до № 372 от корпуса на Л. Дончева-Петкова (Дончева-Петкова 2011, 396, № 372).

² Понастоящем материалите се намират в Метрополитен музей в Ню Йорк.

³ ПИН 151/2009 г.

Разгледаните по-горе материали принадлежат към елитарните артефакти от живота в Преслав през X – XI век и тяхното публикуване допринася за осветяване материалната култура тук, на границата между столичния и последвалия го исторически период.

Цитирана литература:

- Аладжов 2011: Ж. Аладжов. Велики Преслав. „Улица южно от Патриаршията“. – В: Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 414-415.
- Аладжов 2011а: Ж. Аладжов. Велики Преслав. Улица южно от Патриаршията. – В: Българска археология 2010. Каталог към изложба. София, 2011, 82-83.
- Аладжов 2012: Ж. Аладжов. Велики Преслав. Улица южно от Патриаршията. – В: Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 400-402.
- Аладжов 2012а: Ж. Аладжов. Велики Преслав. Улица южно от Патриаршията. – В: Българска археология 2011. Каталог към изложба. София, 2012, 58-59.
- Аладжов 2014: Ж. Аладжов. Разкопки на обект „Преславска патриаршия – юг“, сектор „Улица“. – В: Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 466-468.
- Аладжов 2014а: Ж. Аладжов. Преславската Патриаршия – юг, сектор „Улица“. – В: Българска археология 2013. Каталог към изложба. София, 2014, 27.
- Аладжов 2015а: Ж. Аладжов. „Преславската Патриаршия – юг, сектор Улица“. – НИАР Велики Преслав. – В: Българска археология 2014. Каталог към изложба. София, 2015, 41-42.
- Аладжов 2016: Ж. Аладжов. Златни апликации с клетъчен емал от Велики Преслав. – Годишник на националния археологически музей, 13. – В: Сб. в чест на Виолета Волкова-Нешева. София, 2016, 241-245.
- Аладжов, Василев 2015: Ж. Аладжов, Я. Василев. Преславската Патриаршия – юг, сектор „Улица“, НИАР „Велики Преслав“. – В: Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 613-616.
- Дончева-Петкова 2011: Л. Дончева-Петкова. Средновековни кръстове-енколпиони от България. София, 2011.
- Сорочан 2005: С. Б. Сорочан. Византийский Херсон. Очерки истории и культуры. Ч. 2, Харьков, 2005, 718, 776.
- Evans 2004: H. Evans (edit.). Byzantium. Faith and Power (1261 – 1557). New Haven and London, 2004.
- Evans, Wixom 1997: H. Evans, W. Wixom (ed.). The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261. New York, 1997.
- Papanikola-Bakirtzi 2002: D. Papanikola-Bakirtzi (edit.). Everyday life in Byzantium. Athens, 2002.

Ключови думи: Ранно средновековие, Велики Преслав, медальон

